

Дэлхэйн суута буряад-монголшууд

НЭШХЭЛЫЕМНАЙ НЭРЭЭХЭНЬ ГҮ, БАРОНО ИМИГЕНОВ?..

...1691 оной намар бэлэй. Сүхын острогой албатад нүүдэл нуудалтанда һүйд татан оробо. Эдэнь сонгоолнууд, табангууд нэн ха. Алба татабаряа саг соонь түлөөгүй байгаа гү... Баряанда абтаһан зон соонь һүбэлгэн, хурса харасатай арба гарантай хүбүүн байлсаа.

«Гениальный гидротехник»

Болбосоронги наһандаа Бароно Именгов Синодой асуултада иимэрхүү харюу үгэһэн гэхэ: “Бароно Именгов нэрэтэйб. Мунгал арадай таһардаһанби. Сэлэнгэ мурэн шадарай газарта түрөө нэм. Эсэгэм Именг Зонтохонов урлан дархалхадаа бэрхэ байгаа. Тэнгэри Бурханда мүргэдэг нэмди”.

Селенгинскһээ Енисейск асарагдаһан хүбүүн гайхамаар ухаатай байһанаа харуулһан, ном һударта бэрхээр һураһан. Тэдхэмжэдэ абаһан хүпээс хүбүүндэ Михаил Сердюков гэжэ ород нэрэ үгөө. Үсэгэлдэрэй хүлһэншэ, гар үзүүрэй зараса ябаһанаа Михаил Сердюков залуугаар баяжан, Новгородой үзүүр бэрхэ хүпээс гэжэ алдаршаһан. Жэгтэй хуби заяан тэрэниие хүлээжэ байгаа. Тэрэ үеын дворян изагууртан сооһоо урлан нарижуулгада, ухаалан зохоолгодо илангаяа абьяастай, дээрээ ортошогүй байһанаа гэршэлһэн.

“Европо руу сонхо нээгээ” гээд Пётр I хаан тухай домогто үгэ бии. Үнэндөө тэрэ “сонхонь” Вышневолоцко канал байгаа гээд мүнөө ойлгонобди. Бүхы тээһээ ашаан – Поволжииһоо тарьяан, Волга шадарһаа ой модон, Ураалһаа түмэр Санкт-Петербург руу энэл уһан замаар асарагдадаг нэн. Ород гүрэнэй хүгжэлтын гол замынь бэлэй. Теэд хариин мастернууд энэ уһан замые горитойгоор хүсэндэнь хүргөөгүй, ашаг багатайгаар орхижорхиһон. Энэ замые бүрин түгэс түхэлдэнь хүргэхэб гэжэ Михаил Сердюков Пётр I хаанда үгээс үгэжэ, хараа түсэбтээ танилсуулһан ха.

Даашагүй ехэ, харюусалгата, юрын хүнэй туйламаар бэшэ, орео онһото ажалаа түгэсэхэдэнь, “гениальный гидротехник-самоучка”, гидро-барилгын талаар дээрээ оройгүй мастер гэжэ нэрлүүлһэн. Энэ уһан зам XVIII-XIX зуун жэлнүүдтэ асари томо Ород гүрэнэй хүгжэлтэдэ шиидхэхы үүргэ нүлөөгөө үзүүлһэн юм.

М.И.Сердюковой ашаар Вышний Волочок хото юрын почтово үртөөн байһанаа Каспийн далайе Балтийн далайтай холбоһон уһан замай бодото ниислэлын болон мүндэлһэн, герб дээрэнь императорска короно ялалзаһан байна.

М.И.Сердюков Елизавета Петровна хатанай гарһаа “Уг залгамжалан дворян байха эрхэ” гэхэн Грамота абаһан, харин Екатерина Алексеевна Вышний Волочогто тэрэнэй

дурасхаалда хүшөө табиха гэхэн Зарлиг гаргаһан.

Михаил Сердюков Вышневолоцко канал нэһлэбэн шэнэдхэхэ талаар түсэбтэйгөө Петр I хааниие танилсуулна - иимэ удхатай хүшөө бодхоогдоһон. Али олон тээһээ ерэхэн зон энэ хоморой шухаг, домогто хүшөө гайхалаа баран харадаг юм ха.

Тэнгэри бурхан гэжэ ямар шажан бэ?

Буряад-монгол гарбалтай элитэ энэ хүн тухай эрдэмтэд, шэнжэлэгшэд мүнөө болотор бэшэхээр зандаа. Бүри һая “Михайло Сердюков – Бароно Именгов” гэхэн ном Вышний Волочок хотын хизаар ороноо шэнжэлэгшэ, уран зохёолшо Евгений СТУПКИН хэблүүлээд, “Буряад үнэн” сониной ветеран, “Бурятия” газетын редактораар хүдэлһэн Н.Д.Бадмаринчиновтэ, бүлэг уран зохёолшодто эльгээбэ.

Бусад олон авторнуудта орходоо эгээл һүбэлгэниинь, эгээл һонюушань Евгений Ступкин байба гү гээд һанахаар. “М.Сердюковой түрэхэн, үдэхэн газарын харангүй, Буряад орон XVII зуун жэлэй хоёрдохи хахадта ямар байгаа, тэнгэри бурхан гэжэ ямар шажан юм, хуушан монгол бэшэг яагаад шудалһан юм” – иимэ асуудалнууд үдэрэйн һанаан, һүнийн зүүдэн болоод, амар заяа үзүүлэнгүй байгаа. Зол тудахадаа, Ород Уласай Президентын дэргэдэхи Буряад Уласай түлөөлгэтэ эмхиде хүтэлбэрилэгшэ А.А.Лехатинов түүхын изагуурша элитэ хүнэй хуби заяагаар онсо һонирхожо, Е.Ступкинда Буряад орон руу харгы нээжэ үгэһэн.

Буряадта долоон хоног соо байха үедөө Е.И.Ступкин Үндэхэтэнэй номой санда, түүхын музейдэ, Буряадай эрдэмэй түбтэ, республикын

архивта, Хяагта хотодо Обручевой нэрэмжэтэ музейдэ, Буряадай дасангуудта, Байгал далайда хүрэхэн байха юм. Номойнгоо “На родине Сердюкова” гэхэн хуби соо эдэ бүгэдэ тухай дэлгэрэнгыгээр бэшээ.

Хүндэтэ айлшан Сэлэнгын аймагаар ябахадаа, зүрхэ сэдхэлээ илангаяа хүлгүүлһэн байна. Ерэхэхээ бүри урид Н.Д. Бадмаринчиновтэй бэшэлсэжэ харилсаһан, харин ерэхэдэнь, Николай Дабавич үргэн мэдэсэтэй зүбшэлэгшэнь, харгышаниинь боложо ябаа. Ном соогоо манай нүхэртэ автор оло дахин баярые хүргэн дурдаһан

байна. “Түүхын үнгэрһэн үйлэ ушарнуудые Николай Бадмаринчинов нүхэрэйм сэсэн ухамайгаар сэгнэдэг байһандань баясааб. Мүнөөнэйшье экономика, политикин талаар һанаа, бодолнууднай таарахашуу байгаа. Угтажа байхадань, абаһаар таняа нэм. Дүшэн жэлэй стажтай мэргэжэлтэ журналист Урда Забайкалийн түүхые сүм мэдэхэ хүн байшоо”.

«Номо һуршатай хүбүүн харагдахадал гээ»...

Тоёон хада хүрэхэ ябаад, ямар мэдэрэлэй досоонь түрэхэн тухай Евгений Иванович бэшэнэ: “...Тээ саашалжа ябабабди. Набтархан монгол мори унаһан урданай хүнүүд гэнтэ нүдэндэм харагдаһан шэнги болобо. Тэдэнэй дунда шэб шэнэхэн номо һурша нюргандаа үргэлһэн хүбүүхэн ябалсана. Енисейн хасаг Волосов барянда абтаһан эдир Бароние эгээл иишэнь, Сүхын острог асараа нэмнай.

Новоселенгинскын декабристнуудай музейтэй танилсабабди. Декабристнууд – Россиин түүхын хуби, энээниие яашье арсаһагүй. Теэд Петр хаанай уг зорилгонуудые хамжан зүдхэхэн Ород гүрэнэй түрүүшын гидротехник өөрынгоо нютаг дээрэ эдээнһээ дутуугүйгөөр дурдуулха арга бэлигтэй ха юм. Урда үдэрын Үндэхэтэнэй музейдэ орходоо, урданай номо һурша, эмээл хударга илангаяа һонирхон харабаб. М.Сердюковой эсэгэ Именг Зонтохонов эгээл иимэ эд хэрэгсэлнүүдые урлан бүтээдэг байгаа гэжэ мэдэхэ байгаа ха юмбиб. Теэд Бароно Именгов тухай материал музей соо оройдоо үгы байба, халагламаар”.

Буряадай мэдээжэ эрдэмтэн Ш.Б.Чимитдоржиевтай, арадай уран зохёолшо А.Л.Ангархаевтай, Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ

М.Р.Чойбоновтой, БНЦ-гэй директор Б.В.Базаровтай уулзаһан, буряад эрдэмтэдэй М.Сердюков тухай хүдэлмэринүүдтэй танилсаһан байна. Буряад орон Вышний Волочок хоёрой хоорондо ёһотой харилсаан тогтоогдохо зэргэтэй гээд Е.Ступкин тоолоно. Найшаалтайнь гэхэдэ, “Буряад үнэн”, “Бурятия” сонинуудта дэлгэрэнгы удхатай материалнууд тиихэдэ үгтэхэн бэлэй.

Гайхал түрүүлмээр шүтэн сахина

М.И.Сердюковой нэрые, алдар сууе Вышний Волочогто гайхалтайгаар, шүтэн хүгэдэлгэтэй гэмээр сахидаг юм байна. “Юрий Долгорукийе Москвада, Петр I хааниие Санкт-Петербургда ямараар шүтэдэг бэ, тэрээн мэтээр Михаил Сердюков нэрые Вышний Волочогтойхид хүндэлэн сахидаг” – гээд, автор бэшэнэ. Урданай олон шэнжэлгэнүүд соо, словарьнууд соо М.Сердюков Новгородой баян хүпээс, хальмаг гээд нэрлэгдэнхэй. Харин түрэхэн газарын тодоруулагдахадаа, бүхы юмэн һууридаа ороо нэм шуу. Вышний Волочогто М.Сердюковой усадьба-бууса бии. Ород архитектурын ёһотой хүшөө. 2001 ондо Вышний Волочогто М.И.Сердюковой нэрэмжэтэ хизаар ороноо шэнжэлгын бүлгэм байгуулагдаһан. Тэнгэридэ наран ганса гэдэгтэл Вышний Волочогтойхидой зүрхэ сэдхэлые буряад-монгол изагуурта хүбүүн сүм эзэлэнхэй юм байна.

Номой автор Е.И.Ступкин 1947 ондо Тверской областдо түрэхэн намтартай. Ород Уласай Сэтгүүлшэдэй болон Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн. 12 номой автор. Олон тоото литературна шангуудай лауреат.

Түүхэтэ баримтануудаар баян, эрдэм шэнжэлгын шэнжэтэй. Гэхэ зуура уран зохёолой-публикис аргануудые автор шадамараар хэрэглэнхэй гээд тододхоё. Булюу найн талань гэхэдэ, үнэн халуун сэдхэлээ зорюулаа. Ажаглалтануудын зүйтэй. “Буряадай музейнүүдтэ энэ хүндэ зорюулагдаһан тусгаар булан үгы. Агууехэ Петр I хаантай зохёохы үүсхэлээ хамжаһан элитэ гидротехник огто дурдагдаагүй. Шэнжэлгэнүүдшые нэбэрюушэг, гол түлэб ондоо талын авторнуудай бэшэлгые дуурыана”.

Иигэжэ Евгений Иванович үнэн сэхээ хэлээл даа. Дам саашань бодомжолоо һаа, М.Сердюковой наһанай ябадалда үндэхэлһэн уран зохёол бэшэхэдэ, хэн хорихоб? “Банзарай хүбүүн Доржи”, “Түрэл нютагһаа холо” романууд бии ха юм...

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА, Буряад Уласай болон Ород Уласай соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ, “Байгал” сэдхүүлэй редактор

(Түгэхэлын 23-дахи нюурта).